

Izabela Ejsmunt-Wieczorek
Uniwersytet Łódzki
ORCID: 0000-0002-1802-0005
e-mail: izabela.ejsmunt@uni.lodz.pl

Werbalna kategoria kreatywna a kategoria aspektu i rezultatu czynności

Verbal creative category in comparison to the category of aspect and activity result

The article is a voice in the polemics of linguists that have been going on for years, concerning the lack of clarity of boundaries between word-formation categories and the related deficit of consequences in the form of overlapping ranges of meaning of semantic groups. An example of such semantic lability is the creative verbal category, which in comparison with the aspectual function and with reference to the class of resultative verbs, seems to be an unnecessary repetition. The question about the meaning of creating a creative category will be considered based on contemporary general Polish, as well as in reference to examples from historical Polish and from dialects.

Słowa kluczowe: językoznawstwo, dialektologia, słowotwórstwo, czasownik, kategoria słowotwórcza

Key words: linguistics, dialectology, word-formation, verb, word-formation category

Historia definiowania terminu *kategoria* (z gr. ‘orzekanie’) sięga czasów Arystotelesa, który w ten sposób określał „klasy pojęciowo-ontologiczne wyróżnione na podstawie stosowanych orzeczników” (Grzegorzczkowska 1993a: 445). Pojęcie kategorii (w szczególności słowotwórczej), pomimo swojej relatywnie długiej tradycji w literaturze przedmiotu, nadal pozostaje dla językoznawców w kręgu tematów dyskusyjnych i ostatecznie nierozstrzygniętych. Według Renaty Grzegorzczkowskiej definicja kategorii „jest nieostra, obciążona w dziejach myśli filozoficznej i językoznawczej wieloznacnością i wskutek tego trudna do ścisłego zdefiniowania” (1993a: 445). Kwestia kategoryzacji okazuje się jednym z najtrudniejszych elementów opisów słowotwórczych, zarówno na gruncie języka ogólnego, jak również w odniesieniu do polszczyzny historycznej i gwarowej¹. Za przyczynę istniejących niejednoznaczności

¹ O trudnościach interpretacyjnych wyrazów podzielných słowotwórczo piszą zarówno badacze polszczyzny ogólnej (np. Puzynina 1962; *Encyklopedia...* 1999: 179), historycznej

podaje się rozbieżności w metodologicznym postrzeganiu słowotwórstwa oraz subiektywne postawy samych badaczy (B. Gala 2012: 103).

Kategorie słowotwórcze – uważane przez jednych lingwistów za rodzaj kategorii morfologicznych [...], przez innych – za kategorie leksykalne, nie poddają się tak łatwo inwentaryzacji. Ich rodzaje i liczebność są u różnych autorów zmienne. W grę wchodzi bowiem wielorakie, często krzyżujące się ze sobą, kryteria (Nagórko 2003: 244).

Pogląd ten odzwierciedla się w historii rozwoju myśli językoznawczej na temat słowotwórstwa, rozpoczynając od strukturalnych teorii: Jana Rozwadowskiego (1921), Witolda Doroszewskiego (1963), Miłosza Dokuliła (1979), na semantyce leksykalnej Jurija Apresjana oraz psychologii kognitywnej kończąc (por. Nagórko 2003; Grzegorzczkowska, Szymanek 1993).

Według autorów *Encyklopedii języka polskiego* (1994: 179) do podstawowych kryteriów wyodrębniania kategorii słowotwórczych należą: a) jednolity typ gramatyczny podstawy słowotwórczej, b) jednolity charakter stosunku znaczeniowego między wyrazem motywowanym i motywującym oraz c) określony inwentarz formantów słowotwórczych obsługujących daną kategorię. Kryteria te wyraźnie wskazują na paradygmatyczny charakter słowotwórstwa, choć w praktyce wymienionych cech nie spełnia większość kategorii słowotwórczych. Okazuje się, że aby dokonać prawidłowej interpretacji danego derywatu, a tym samym określić jego przynależność do odpowiedniej kategorii semantycznej, należy wziąć pod uwagę zarówno jego znaczenie strukturalne, jak i realne, odnoszące się do rzeczywistości pozajęzykowej (zob. Honowska 1979: 41; Skarżyński 1999: 73). Semantyka leksykalna odgrywa więc ważną rolę w interpretacji formacji słowotwórczych. W strukturalistycznym ujęciu słowotwórstwa kategorie miały ściśle określone granice, stąd analiza formacji położonych na pograniczu dwu kategorii słowotwórczych sprawiała pewną trudność. Dochodziło wtedy do tzw. neutralizacji słowotwórczej, czyli znoszenia opozycji znaczeniowej między kategoriami (zob. Waszakowa 1984). Problem ten został rozwiązany w gramatyce kognitywnej, w której kategorie ontologiczne nie mają ścisłych granic, zaś ich prototypowa budowa pozwala zaliczać do niej „egzemplarze” położone na jej peryferiach i wchodzące w zakres sąsiedniej – innej kategorii. Wydaje się więc, że nieostrość granic semantycznych kategorii słowotwórczych przestała być problemem w kognitywnej interpretacji derywatów.

Ze zjawiskiem labilności kategorialnej spotykamy się przy opisie derywatów różnych części mowy, np. rzeczowniki abstrakcyjne, nazwy środków czynności (zob. Jaros 2009), nazwy osobowych wykonawców czynności,

---

(np. Janowska, Pastuchowa 2005), jak również gwarowej (np. S. Gala, B. Gala 2006; Sierociuk 2007; Ejsmunt-Wieczorek 2011, 2012; Kurdyla 2012).

(zob. Marciniak-Firadza 2013), w tym czasownika. Niektórzy językoznawcy uważają, że verba nie wpisują się w istniejące modele klasyfikacji słowotwórczej, ze względu na brak regularności kategorialnej i ogromne rozdrobnienie znaczeniowe (Wróbel 1998: 542–544). Derywaty werbalne nie poddają się prostej interpretacji znaczeniowej ze względu na bogactwo semantyczne czynności, procesów i stanów związanych ze sferą emocjonalną i abstrakcyjną języka. Czasownik uwikłany jest w sieć detali znaczeniowych, niekiedy trudnych do ustalenia. Stąd tak ważna jest tu funkcja kontekstów, pełniących fundamentalną rolę w ustalaniu prawidłowych parafraz i rozstrzygających o znaczeniu czasownika. Według innych badaczy języka, to właśnie czasownik stanowi wdzięczny materiał do opisu pogranicza słowotwórczo-leksykalnego, bo tylko w taki sposób możemy zaobserwować kierunek rozwoju semantycznego wyrazu oraz proces kształtowania się kategorii słowotwórczych (por. Janowska 2007: 9).

Celem artykułu jest ukazanie istoty kreatywnej kategorii werbalnej, zakresu jej funkcjonowania w opisach słowotwórczych polszczyzny ogólnej, historycznej i gwarowej oraz próba odpowiedzi na pytanie, czy słuszne jest posługiwanie się tą klasą derywatów przy klasyfikowaniu materiału słowotwórczego w obliczu jej zbieżności z kategorią rezultatu czynności, a co się z tym wiąże, także z kategorią aspektu.

Pierwszej klasyfikacji derywatów czasownikowych dokonał Sigurd Agrell w 1918 r. Zauważył on, że prefiksy są przede wszystkim wykładnikami aspektu, ale pełnią także istotną funkcję semantyczną, ponieważ informują o rodzaju akcji, np.: *resultativa*, *effektiva*, *durativa* itp. Prace nad klasyfikacją prefiksów werbalnych kontynuowali m.in. Cezary Piernikarski (1975), Aleksandra Krupianka (1979) i inni. Całościowego opisu funkcji przedrostków czasownikowych dokonał w 1986 r. Witold Śmiech (1986).

Autorem najbardziej znanego metodologicznego podejścia do słowotwórstwa polskiego czasownika jest Henryk Wróbel (1998). Jednak proponowany przez niego model klasyfikacji kategorii słowotwórczych budzi wiele wątpliwości i jest na ogół uważany za zbyt drobiazgowy², gdyż

prefiks jawi się nie tyle jako jednostka symboliczna języka z natury swej polisemiczna, lecz raczej jako morfem leksykalny, któremu w sposób dość arbitralny przypisano pewien zestaw całkowicie odrębnych funkcji semantycznych (Przybylska 2006: 21).

H. Wróbel przypisuje przedrostkom werbalnym trzy podstawowe funkcje: modyfikacyjną (prefiks ukonkretnia znaczenie podstawy słowotwórczej), mutacyjną (prefiks wprowadza treści nadrzędne) oraz aspektową, która

---

² „Opis Wróbla dotyczący derywatów semantycznych jest niezwykle szczegółowy i wyróżnia bardzo wiele kategorii i typów słowotwórczych” – Janowska, Pastuchowa 2005: 13.

zwykle towarzyszy modyfikacji lub mutacji. Niestety ta przejrzysta w teorii klasyfikacja nie zawsze sprawdza się przy opisach materiałów historycznych i gwarowych, gdyż niesie ze sobą ryzyko nadinterpretacji. Wymienione w niej klasy semantyczne są bardzo rozbudowane i bywają mało czytelne. Proces uszczegóławiania znaczeń można zaobserwować na przykładzie kategorii *nazw akcji kreatywnych, quasi-kreatywnych i anihilatywnych*. H. Wróbel w grupie czasowników kreatywnych umieścił derywaty oznaczające czynności o charakterze egzystencjalnym, czyli informujące o „spowodowaniu pojawienia się lub zniknięcia przedmiotu (zdarzenia, faktu)”. Odnajdujemy tu zatem formacje: **wytwórcze**, np. *wymyślić (coś z czegoś), wystrugać (coś)*, **odtwórcze**, np. *odpisać (od kogoś), odcisnąć (pieczęć)*, **nazywające uzyskanie czegoś**, np. *wygrać (coś), wyplakać (zapomogę)*, **nazywające osiągnięcie celu**, np. *domyć (ręce), doczekać się (kogoś)*; **nazywające znalezienie przedmiotu wśród innych**, np. *wyczytać (coś), wypatrzeć (kogoś)*, **nazywające zużycie przedmiotu**, np.: *wypisać (ołówkę), wyszyć (nici)*, **nazywające utratę przedmiotu**, np. *przegapić (okazję), przegrać (majątek)*, **nazywające usunięcie stanu lub przedmiotu**, np. *zapić (zmartwienie), zaprać (plamę)* oraz **nazywające rekompensatę**, np. *odespać (zmęczenie), odchorować (kłótnię)*.

Ponadto Wróbel tworzy także osobną kategorię *nazw przekształceń*, czyli *działań anihilatywno-kreatywnych*, do której zalicza derywaty dewerbalne oznaczające różne rodzaje modyfikacji dokonywanych na desygnatach lub zmianę ich stanu. Tutaj również możemy mówić o kilku podgrupach, mianowicie o strukturach: **transformatywnych**, np. *przebudować (pokój na kuchnię), przeszyc (sukienkę na spódnice)*, **reformatywnych**, np. *przebudować (dom), przemeblować (pokój)*, **probierczych**, np. *dorobić (klucz), przyuczyć (do zawodu)*, **oznaczających zmianę stanu fizycznego (psychicznego) obiektu**, np. *ograć (kogoś), znosić (ubranie)*, **anulatywnych**, np. *odwiązać (konia), rozminować (most)* i **restauratywnych**, np. *odgrzać (obiad), odbudować (zamek)* (Wróbel 1998: 545–561).

Zaproponowany przez H. Wróbla model kategorii kreatywnej wyraźnie opiera się na tekstowym użyciu wyrazu i tzw. kontekstowo-inwariantnych oraz fakultatywnych znaczeniach przedrostków. Tymczasem w definicji słownikowej czytamy, że *kreatywność* (od łac. *creatus*, czyli ‘twórczy’) to „powoływanie do istnienia, powodowanie powstania czegoś, tworzenie, stwarzanie”, zaś *kreatywny* to taki, który „ma zdolność tworzenia czegoś nowego, oryginalnego” (*Słownik...* 2001: 425). Iwona Kaproń-Charzyńska, która opisywała wybrane mechanizmy kreatywności językowej, definiuje to zjawisko jako rodzaj twórczości przypisanej wyłącznie osobie, jej zdolnościom do produkowania wytworów nowych i wartościowych (Kaproń-Charzyńska 2017: 178). O ile czasowniki wytwórcze typu *wymyślić coś, wystrugać coś* nie

budzą zastrzeżeń i zgodnie z definicją kreatywności wnoszą jakąś innowacyjność, o tyle w formacjach: *przegapić coś, zapić coś* itp. trudno dopatrywać się potencjału twórczego.

Próby klasyfikacji polskich czasowników kreatywnych podjęła się wcześniej, bo w 1981 r., I. Góral-Słaby³. Według niej czasownik kreatywny

nazywa akcję, w wyniku której powstaje określony przedmiot materialny (*rysować rysunek*) lub niematerialny (*marzyć marzenie*), pełniący nową funkcję w rzeczywistości pozajęzykowej (1981: 79).

Autorka opiera swoją kategoryzację na kryterium semantycznym, interpretując czasownik zawsze w związku z rzeczownikiem oraz na kryterium dystrybucyjnym. Na tej podstawie wyróżnia czasowniki kreatywne: **ogólne** – zależne od kontekstu (*dokonać, ukształtować, wytworzyć*); **właściwe** – zachowujące kreatywność w połączeniu z różnymi rzeczownikami (*gotować, malować, piec*); **okazjonalne** – występujące w połączeniu tylko z jednym rzeczownikiem (*barwić jajko, kwaśnić* w połączeniu z rzeczownikiem *wino*, ponieważ rezultatem czynności jest *ocet, zaproszyć ogień*) oraz **destruktywne** – w których na skutek zniszczenia przedmiotu powstaje nowa funkcja starego desygnatu (*wyszczzerbić, zamordować, zburzyć*). Po przyjrzeniu się tej klasyfikacji nasuwa się pytanie: czy kreatywność może być destruktywna? Czy mordując kogoś, tłukąc wazon lub burząc dom, tworzymy nowy przedmiot materialny lub niematerialny? Zgodnie z definicją słownikową, kreowanie to „tworzenie czegoś, zwykle nowego, nawet niekonwencjonalnego”, zaś *destrukcja* to „sytuacja charakteryzująca się rozpadem, zniszczeniem czegoś” (*Słownik...* 2001: 168). Zatem jedno znaczenie zdaje się wykluczać drugie.

Prawdopodobnie ze względu na brak jednoznaczności, kategoria kreatywna jest niechętnie stosowana przez językoznawców zajmujących się opisem słowotwórstwa werbalnego w historii języka polskiego i w gwarach. Przyczynę ostrożnego posługiwania się tą kategorią przy klasyfikowaniu materiałów staropolskich⁴ i gwarowych może również stanowić specyfika danych źródłowych, które ze względu na swój archaiczny charakter i odmienny sposób interpretacji⁵ (np. przez użytkowników gwary) nie przystają do modeli

³ Klasyfikacja I. Góral-Słaby, choć chronologicznie wcześniejsza, została przedstawiona jako druga ze względu na znacznie większą powszechność i swego rodzaju priorytetowość teorii H. Wróbla, w porównaniu z mniej znanym ujęciem I. Góral-Słaby.

⁴ A. Janowska i M. Pastuchowa, opisując słowotwórstwo czasowników staropolskich, kilkakrotnie podkreślały, że specyfika materiału historycznego zmusiła je do modyfikacji wspólnego zestawu kategorii słowotwórczych w celu uniknięcia ryzyka nadinterpretacji danych (Janowska, Pastuchowa 2005: 13).

⁵ Charakterystyczną cechą werbalnych derywatów gwarowych jest możliwość ich różnorodnej interpretacji semantyczno-słowotwórczej, a co za tym idzie – odmiennej klasyfikacji

słowotwórczych stosowanych we współczesnej polszczyźnie. Maria Witkowska-Gutkowska, w pracy poświęconej staropolskim prefiksalnemu dubletom werbalnym, wskazuje czasowniki z quasi-kreatywną funkcją przedrostków, zaznaczając, że nazywają one akcję wyłącznie ‘uzyskania czegoś’ W grupie tej wymienia formacje tożsame znaczeniowo z podstawą *robić*, np. *urobić*, *wyrobić*, *zarobić* ‘uzyskać wynagrodzenie za pracę’ oraz z bazą *mówić*, np. *domówić*, *odmówić*, *umówić*, *wymówić*, *zmówić* ‘ustalić coś mówiąc’ (1999: 73–75). Z kolei Aleksandra Janowska i Magdalena Pastuchowa o znaczeniu kreatywnym czasowników staropolskich wspominają jedynie przy omawianiu derywatów z prefiksem *-u*, które opisują powstawanie nowych przedmiotów, innowacyjnych cech lub stanów tychże desygnatów, np. *ugłaskać* ‘głaszczać, uczynić gładkim, wyrównać’, *ukopać* ‘wykopać dół’, *uprosić* ‘uzyskać spełnienie prośby’, *urobić* ‘wypracować zysk, zarobić’. Jednakże autorki monografii wyraźnie zaznaczają, że formacje omawianego typu są często styczne z kategorią rezultatu czynności oraz aspektu (2005: 124). Prawdopodobnie dlatego A. Janowska w swojej późniejszej pracy poświęconej werbalnym polisemom staropolskim wymiennie używa określeń: „znaczenie rezultatywne”, „znaczenie kreatywne” czy „sensy kreatywne” (Janowska 2007: 98–102).

W monografiach poświęconych słowotwórstwu czasownika w gwarach albo w ogóle nie wymienia się kategorii kreatywnej, kwalifikując czasowniki typu: *dobudzić*, *splącić*, *ubudować*, *uciutać*, *udziergać*, *ukończyć*, *wyleczyć* do derywatów o funkcji wyłącznie aspektowej (Fadecka 2010), albo mówi się o formacjach kreatywnych w odniesieniu do konkretnego przedrostka *-u*, który wskazuje na ‘wytworzenie przedmiotu lub uzyskanie czegoś w wyniku akcji nazwanej podstawą’, np. w gwarach polskich na Ukrainie: *udziadować* ‘użebrać’, *umysłić* ‘ulożyć w myśli, wymyślić’, *upleść* ‘plotać, wykonać coś’, *uprażyć* (o mleku) ‘ugotować’ (Czarnecka 2014) oraz w gwarach południowomazowieckich: *uchytrzyć* ‘zaoszczędzić’, *ugodzić* ‘doprowadzić do pojednania’, *uhandlować* ‘zarobić’, *użebrzyć* ‘wyprosić coś żebrząc’ (Ejsmunt-Wieczorek 2011).

Z uzyskanego przeglądu współczesnych, historycznych i gwarowych opracowań poświęconych słowotwórstwu werbalnemu nasuwa się konkluzja, że autorzy monografii opartych na materiale staropolskim lub dialektalnym wyodrębniają kategorię kreatywną z dużą ostrożnością i jedynie dla derywatów czasownikowych oznaczających powstanie, uzyskanie, wytworzenie czegoś, najczęściej w wymiarze pozytywnym. Taka interpretacja formacji werbalnych wydaje się zgodna z ogólnie przyjętym pojęciem kreowania cze-

---

słowotwórczej, uzależnionej głównie od realnego znaczenia wyrazu pochodnego, ujawniającego się poprzez kontekst, będący podstawą prawidłowych parafraz.

goś. Natomiast współczesne opisy czasowników (H. Wróbla, I. Góral-Słaby) postrzegają kreowanie przez pryzmat każdej czynności prowadzącej do wytworzenia jakiegokolwiek nowego przedmiotu czy stanu, nawet jeśli efekt końcowy odbierany jest negatywnie, np. *pothuc*, *zamordować*, *zburzyć*.

Należałoby się także zastanowić, czy powoływanie kategorii kreatywnej ma sens, kiedy niemalże we wszystkich wymienionych opracowaniach mówi się o jej zbieżności z kategorią rezultatu czynności (finitywną) oraz aspektu⁶. Sam H. Wróbel zaznacza, że formanty tworzące derywaty kreatywne konotują nazwy rezultatu czynności, osiągnięcia celu czy uzyskania czegoś (1998: 558–559), zaś Iwona Góral-Słaby używa określenia „nazwa rezultatu czynności kreatywnej” (1981: 81). O ile zwrot ten znajduje swe uzasadnienie przy czasownikach takich jak: *dokonać (odkrycia)*, *wyrzeźbić (posąg)*, *zbudować (dom)* itp., o tyle w derywatach typu: *przegapić coś*, *wyszczzerbić coś*, *zamordować kogoś*, *zapić coś*, *zburzyć coś* możemy jedynie orzekać o rezultacie danej czynności, ale nie o jej wymiarze kreatywnym.

Kategoria kreatywna jest jedną z tych klas semantycznych, która rodzi wiele zastrzeżeń w opisach słowotwórczych, a niewątpliwa płynność jej granic, wynikająca z tendencji do uszczegóławiania znaczeń, prowadzi do zaciemniania i tak już wysoce niejednoznacznego obrazu słowotwórstwa werbalnego. Rozwiązanie istniejącego problemu mnożenia zbędnych kategorii słowotwórczych oraz ich labilności znaczeniowej mogłoby stanowić ujęcie kognitywne. Do takiego spojrzenia na zjawisko kategoryzacji zachęcają m.in. Renata Grzegorzczkowska i Bogdan Szymanek (1993b), Krystyna Waszakowa (1996), Renata Przybylska (2006) i in. W świetle teorii kognitywnej kategoria słowotwórcza przedstawia się jako uniwersalna, reprezentatywna klasa zjawisk pochodzących od podstawowych struktur pojęciowych, do których dociera subiektywny umysł poznający. Istnieje zatem przekonanie, że procesy słowotwórcze „odbijają strukturę poznania ludzkiego poprzez kategoryzację świata” (Waszakowa 1996: 287). W językoznawstwie kognitywnym zjawisko rozbieżnej interpretacji identycznych derywatów nazywane

---

⁶ Zbieżność kategorii aspektu z kategorią kreatywną wynika z samego postrzegania zjawiska perfektywizacji. Według R. Grzegorzczkowskiej aspekt jest „kategorią klasyfikującą o charakterze semantycznym, informującą czy czynność zostaje ujęta całościowo wraz z jej zakończeniem (aspekt dokonany), czy też ujęta jest w przebiegu (aspekt niedokonany)”. Jest również „kategorią słowotwórczą, ponieważ jedną z podstawowych funkcji prefiksów [...] jest wprowadzenie, obok innych znaczeń, aspektu dokonanego” (1993a: 455). W związku z tym uważa się, że „wyrażanie czystej dokonaności przez prefiksy na tle ich pozostałych funkcji jest zjawiskiem rzadkim, ponieważ do każdej funkcji semantycznej dołącza się dokonaność akcji, jeśli czasownik podstawowy jest niedokonany” (Wróbel 1998: 543–564). Zatem wszystkie czasowniki oznaczające zakończenie czynności, osiągnięcie celu, rezultatu będą miały charakter dokonany.

jest „odmiennym wyprofilowaniem tej samej bazy kognitywnej na różnych poziomach opisu języka” (Waszakowa 1996: 291). Wśród elementarnych kategorii kognitywnych wyróżnia się: przedmiot, substancję, osobę, liczbę, czas, miejsce itp. Rozpatrywaną tu grupę czasowników kreatywnych należałoby przypisać szeroko pojętej kategorii pojęciowej „powodowanie, rezultatywność”, obejmującej czasowniki kauzatywne⁷, np. *posadzić, rozbić, usiąść, zabić*. Czy jednak w tych bardzo ogólnych kategoriach kognitywnych nie zagubią autentycznego znaczenia swoiste formacje gwarowe i historyczne? Wydaje się, że perspektywa kognitywna z jednej strony rozwiązuje problem chaosu panującego przy kategoryzacji derywatów werbalnych, z drugiej jednak strony może ograniczać kategoriałność słowotwórczą, traktując derywację jako zjawisko wyłącznie leksykalne. A przecież, jak pisze A. Janowska:

„nie da się zrozumieć derywacji, ani zagadnień typowo leksykalnych bez wzajemnych odniesień”, ponieważ „zarówno mechanizmy słowotwórcze, jak i leksykalne uczestniczą w takim samym zakresie w aktach nominacji [...], są równouprawnionymi środkami językowymi, wykorzystywanymi w języku w zależności od potrzeb” (Janowska 2007: 8–9).

Podsumowanie

Słowotwórstwo określa się jako „miejsce wymiany między językiem a światem pozajęzykowym”, bo choć jest „częścią gramatyki, to styka się zarazem z otwartym z natury systemem leksykalnym” (Nagórko 2003: 250). Z jednej strony kategoryzacja słowotwórcza ma służyć uogólnianiu znaczeń, z drugiej strony często pojawiają się wyspecjalizowane klasyfikacje szczegółowe. Niewątpliwie „wahania i obiekcje w kwestii przyznawania wartości kategoriałnej poszczególnym derywatom mają swoje źródło w teoretycznych ustaleniach dotyczących kategorii językowej, a w szczególności słowotwórczej” (Janowska, Pastuchowa 2005: 13). Brak powszechnie przyjętych kryteriów⁸, pozwalających określić zakresy znaczeniowe poszczególnych kategorii słowotwórczo-leksykalnych, powoduje w konsekwencji ich mnożenie, a nawet powielanie, czego przykładem jest omawiana kategoria kreatywna. Powoływanie tej klasy wyrazów wydaje się całkowicie niepotrzebne, gdyż pod jej nazwą kryją się istniejące już od dawna w pracach językoznawczych i na ogół przejrzyste

⁷ Według R. Grzegorzczkovej „kauzatywność jest składnikiem semantycznym ogromnej liczby czasowników tzw. operacyjnych, które oznaczają czynności wywołujące pewne stany skutkowe w obiektach” (1993b: 470).

⁸ Gramatyczne wyznaczniki kategoriałności wskazane przez autorów *Encyklopedii języka polskiego*, ze względu na duży wpływ kontekstu leksykalnego, okazują się niewystarczające przy interpretacji poszczególnych kategorii słowotwórczo-semantycznych.

kategorię: „rezultatu czynności”, „osiągnięcia celu”, „uzyskania czegoś”, a zaliczonym do nich derywatom zwykle towarzyszy zmiana aspektu na dokonany. Ponadto za pominięciem w klasyfikacji słowotwórczej czasowników kategorii kreatywnej w takim kształcie, jaki proponują H. Wróbel i I. Góral-Słaby, przemawia jej niezgodność z definicją kreatywności, w którą nie wpisują się nazwy destruktywne czy derywaty określające usunięcie, utratę lub zużycie czegoś. Wydaje się, że istotą kategorii kreatywnej we współczesnych ujęciach językoznawczych jest każde dowolne działanie zmierzające do uzyskania jakiegokolwiek efektu końcowego, nawet jeśli ma on wymiar pejoratywny, np. *potłuc*, *zamordować*, *zburzyć*. Inaczej kategoria kreatywna przedstawiana jest w słowotwórczych opisach historycznych i gwarowych, gdyż zalicza się do niej jedynie czasowniki o charakterze twórczym, innowacyjnym, wskazujące na pozytywny rezultat danej czynności. Zadziwiające jest również to, że w opracowaniach polszczyzny ogólnej w funkcji kreatywnej występuje niemalże połowa wszystkich przedrostków werbalnych (*do-*, *od-*, *prze-*, *przy-*, *roz-*, *u-*, *wy-*, *za-*, *z-*), podczas gdy w źródłach gwarowych i historycznych pełni ją najczęściej prefiks *u-*. Skąd taka rozbieżność pomiędzy współczesną polszczyzną a jej odmianą historyczną i gwarową w inwentarzu formantów słowotwórczych, obsługujących kategorię kreatywną? Być może powołanie kategorii kreatywnej z wieloma jej podgrupami jest rezultatem destabilizacji systemu słowotwórczego, który pod wpływem bodźców kulturowych zbliżył się do poziomu leksykalnego (por. Jaros 2010: 83).

Literatura

- Agrell S. (1918): *Przedrostki postaciowe czasowników polskich*. „Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie”. T. 18.
- Czarnecka K. (2014): *Słowotwórstwo gwar polskich na Ukrainie: czasownik*. Kraków.
- Dokulil M. (1979): *Teoria derywacji*. Wrocław.
- Doroszewski W. (1963): *Syntaktyczne podstawy słowotwórstwa*. „Z polskich studiów slawistycznych”. Seria 2. Językoznawstwo, s. 65–78.
- Ejsmunt-Wieczorek I. (2011): *Derywaty czasownikowe w gwarach południowomazowieckich na tle odpowiedników innogwarowych*. Łódź.
- Ejsmunt-Wieczorek I. (2012): *O nieostrości granic słowotwórczych kategorii werbalnych w gwarach*. „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”. T. 58, s. 73–84.
- Encyklopedia języka polskiego* (1999). Red. S. Urbańczyk, M. Kucała. Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Fadecka A. (2010): *Słowotwórstwo czasownika w gwarze*. Łódź.
- Gala B. (2012): *Znaczenie leksykalne jako współwyznacznik kategoriałnej funkcji derywatu*. „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”. T. 58, s. 103–109.
- Gala S., Gala B. (2006): *Słowotwórcze a leksykalne znaczenie wyrazu*. [W:] *Ze studiów nad gramatyką i leksyką języka polskiego i ukraińskiego*. Red. F. Czyżewski, S. Gala. „Rozprawy Slawistyczne UMCS” 20, s. 13–20.

- Góral-Słaby I. (1981): *Kreatywność czasownika. Próba klasyfikacji polskich czasowników kreatywnych*. „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Linguistica” 1, s. 79–93.
- Grzegorzczkova R. (1993 a): *Kategorie gramatyczne*. [W:] *Współczesny język polski*. Red. J. Bartmiński. Wrocław, s. 445–458.
- Grzegorzczkova R., Szymanek B. (1993 b): *Kategorie słowotwórcze w perspektywie kognitywnej*. [W:] *Współczesny język polski*. Red. J. Bartmiński. Wrocław, s. 459–474.
- Honowska M. (1979): *Ewolucja metod polskiego słowotwórstwa synchronicznego (w dziesięcioleciu 1967–1977)*. Wrocław.
- Janowska A. (2007): *Polisemia staropolskich czasowników. Źródła, swoistość, konsekwencje*. Katowice.
- Janowska A., Pastuchowa M. (2005): *Słowotwórstwo czasowników staropolskich*. Kraków.
- Jaros I. (2009): *Nazwy środków czynności w gwarach łączycko-sieradzkich. Studium słowotwórczo-leksykalne*. Łódź.
- Jaros I. (2010): *Zagadnienie centrum i peryferii w badaniach słowotwórstwa gwarowego*. [W:] *Dialektologiczni studiji*. T. 9: *Zpозyczennia ta interferencja*. Lviv, s. 76–85.
- Kapron-Charzyńska I. (2017): *Kreatywność językowa i jej wybrane mechanizmy w kontekście wótrmej oralności*. „Prace Filologiczne”. T. 71, s. 177–186.
- Krupianka A. (1979): *Czasowniki z przedrostkami przestrzennymi w polszczyźnie XVIII w.* „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu”. T. 27.
- Kurdyła T. (2012): *Kilka uwag o kategoryzacji słowotwórczej w języku współczesnej uści na tle polszczyzny ogólnej*. „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”. T. 58, s. 189–199.
- Marciniak-Firadza R. (2013): *Nazwy osobowych wykonawców czynności w gwarach małopolsko-mazowieckiego pogranicza językowego. Studium słowotwórczo-leksykalne*. Łódź.
- Nagórko A. (2003): *Zarys gramatyki polskiej*. Warszawa.
- Pelcowa H. (2003): *Synonimia i wieloznaczność w słowniku gwarowym*. [W:] *Gwary dziś 2: Regionalne słowniki i atlasy gwarowe*. Red. J. Sierociuk. Poznań, s. 203–261.
- Piernikarski C. (1975): *Czasowniki z prefiksem po- w języku polskim i czeskim*. „Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego” nr 83.
- Przybylska R. (2006): *Schematy wyobrażeniowe a semantyka polskich prefiksów czasownikowych do-, od-, prze-, roz-, u-*. Kraków.
- Puzynina J. (1962): *Uwagi o układzie kategoryalnym słowotwórstwa*. „Poradnik Językowy” z. 1, s. 34–40.
- Rozwadowski J. (1921): *O zjawiskach i rozwoju języka. O dwuczłonowości wyrazu*. „Język Polski” z. 6, s. 129–139.
- Sierociuk J. (2007): *Problemy ustalania repertuaru kategorii słowotwórczych w dialektach polskich*. [W:] *Sprachliche Kategorien und die slawische Wortbildung*. Hg. von H. Burkhardt u. A. Nagórko. Hildesheim–Zürich–New York, s. 447–459.
- Skarżyński M. (1999): *Powstanie i rozwój polskiego słowotwórstwa opisowego*. Kraków.
- Słownik współczesnego języka polskiego* (2001). Red. B. Dunaj. T. 1. Warszawa, s. 1–708.
- Śmiech W. (1986): *Derywacja prefiksalna czasowników polskich*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Waszakowa K. (1981): *O neutralizacji w słowotwórstwie*. [W:] *Język – Teoria – Dydaktyka. Materiały VI Konferencji Młodych Językoznawców*. Katowice, s. 165–177.
- Waszakowa K. (1996): *Kategorie słowotwórcze z perspektywy semantyki kognitywnej (zarys problematyki)*. [W:] *Językowa kategoryzacja świata*. Red. R. Grzegorzczkova, A. Pajdzińska. Lublin, s. 285–295.
- Witkowska-Gutkowska M. (1999): *Staropolskie prefiksalne dublety czasownikowe i ich współczesne odpowiedniki*. Łódź.
- Wróbel H. (1998): *Czasownik*. [W:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Red. R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, H. Wróbel. Warszawa, s. 536–583.

Streszczenie

Artykuł jest głosem w toczącej się od lat polemice językoznawców dotyczącej braku wyrazistości granic pomiędzy kategoriami słowotwórczymi oraz związanych z tym deficytem konsekwencji w postaci nakładania się na siebie zakresów znaczeniowych grup semantycznych. Przykładem takiej labilności semantycznej jest werbalna kategoria kreatywna, która na tle funkcji aspektowej oraz w odniesieniu do klasy czasowników rezultatywnych, wydaje się ich zbędnym powtórzeniem. Pytanie o sens powoływania kategorii kreatywnej rozpatrywane będzie w oparciu o współczesny materiał ogólnopolski, jak również w nawiązaniu do przykładów pochodzących z polszczyzny historycznej oraz gwarowej.